

**ЭХ ҮҮСВЭР НЬ УУЛ УУРХАЙН ОРЛОГООС БҮРДДЭГ
БАЯЛГИЙН САНГУУДЫН ЗАРЧИМ, ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА**
(Харьцуулсан судалгаа)

*Ц. Норовдондог (Ph.D), Ч.Базар (Ph.D), Г. Алтан - Оч (Ph.D),
Д. Мягмарцэрэн (LL.M), А. Пагма (MA)*

Арга зүй:

Интернэтээр хайлт хийж цуглуулсан эрх зүйн баримт бичиг, мэдээллийг шинжилж, харьцуулсан дүгнэлт гаргах.

Захиалга:

УИХ -ын 2009 оны намрын ээлжит чуулганаар Эх орны хишиг сан, Эрдэнийн хувийн (Баянмонгол корпораци) тухай хуулийн төслүүдийг хэлэлцэж байгаатай холбогдуулан ашигт малтмалын орд газрын төрд ногдох хувьцааг эзэмших компанийн хувьцааг эзэмшигч нь тухайн улсын иргэд байдаг эсэх, иргэдэд ногдол ашиг, хишиг хүртээдэг эсэх талаар.

Оршил .

Судалгааны баг уг асуудлаар нийт улс орнуудын холбогдох жишээ баримтуудыг судлаж үзэхэд захиалгад дурьдагдсантай шууд утгаараа адил нөөц баялгийн сан байдаггүй бөгөөд эдийн засгийг макро түвшинд, түүний дотор улсын төсвийг дунд, урт хугацаанд тогтворжуулах, үндэсний санхүүгийн хуримтлалыг бий болгон арвижуулж, эдийн засгийн хараат бус байдлыг бүрдүүлэхэд чиглэсэн төрийн мэдлийн нийт **56** хөрөнгийн сан байна.

Эдгээр сангийн хөрөнгө нь нэгдүгээрт, тооцсон төсвийн төлөвлөгөөт орлогоос давсан төсвийн бодит бүх илүүдэл орлого ба төсвийн ашиг, хоёрдугаарт, уг сангийн үйл ажиллагаа буюу сангийн эх үүсвэрээр олон улсын санхүүгийн зах зээлд санхүүгийн хөрөнгө оруулалт хийсэн үйл ажиллагаанаас олсон нэмэлт орлогоос бүрддэг ажээ. Эдгээрийн **62.5 %** буюу **35** нь уул уурхайн орлогоос хөрөнгийнхөө үндсэн эх үүсвэрийг бүрдүүлдэг байна. Энэхүү сангуудыг дээрх захиалгад дурдсан асуудалтай хөрөнгийн эх үүсвэрийн хувьд адил гэж үзэж харьцуулах байдлаар судаллаа.

Харьцуулалтыг хийхдээ Монгол улсад ямар хэлбэр нь илүү тохирох вэ? гэдэг талаас нь авч үзсэн. Ингэснээр, уул уурхайн орлогоос эх үүсвэр нь бүрддэг баялгийн санд баримтладаг нийтлэг зарчмуудыг дараах байдлаар тодорхойлж байна. Үүнд: Санг удирдахад улс төрийн нөлөөллийг оруулахгүй байх, ашиг сонирхлын зөрчилтэй нөхцөл үүсэхээс урьдчилан сэргийлэхэд онцгой анхаарах ёстой. Үүний тулд олон улсад баримталдаг нийтлэг зарчим нь:

- Дотоодод хөрөнгө оруулахгүй байх
- Дотоодын иргэдийн өмчийн бизнест хөрөнгө оруулахгүй байх
- Сангийн хөрөнгө, түүний ирээдүйд орох орлогыг барьцаалж зээл олгох, авахыг хориглох .
- Ил тод байдлыг дээд зэргээр хангах
- Хяналт тавих тусгай бүтцийг бий болгох зэрэг ажээ.

* * *

**Уул уурхайн орлогоос эх үүсвэр нь бүрддэг
баялгийн сангуудын талаархи лавлагаа - мэдээлэл**

	Улс	Сангийн нэр	Хөрөнгийн хэмжээ тэрбум ам.долл	Бий болсон он	Эх үүсвэр	Линабург- Мэдуэллийн ил тод байдлын индекс
1.	Арабын Нэгдсэн Эмират-Абу Даби	<i>Abu Dhabi Investment Authority</i>	\$627	1976	Газрын тос	3
2.	Норвеги	<i>Government Pension Fund – Global</i>	\$445	1990	Газрын тос	10
3.	Саудын Араб	<i>SAMA Foreign Holdings</i>	\$431	?	Газрын тос	2
4.	Кувейт	<i>Kuwait Investment Authority</i>	\$202.8	1953	Газрын тос	6
5.	ОХУ	<i>National Welfare Fund</i>	\$178.5	2008	Газрын тос	5
6.	Арабын Нэгдсэн Эмират- Дубай	<i>Investment Corporation of Dubai</i>	\$82	2006	Газрын тос	4
7.	Ливий	<i>Libyan Investment Authority</i>	\$65	2006	Газрын тос	2
8.	Катар	<i>Qatar Investment Authority</i>	\$65	2003	Газрын тос	5
9.	Алжир	<i>Revenue Regulation Fund</i>	\$47	2000	Газрын тос	1
10.	Казахстан	<i>Kazakhstan National Fund</i>	\$38	2000	Газрын тос	6
11.	Бруней	<i>Brunei Investment Agency</i>	\$30	1983	Газрын тос	1
12.	АНУ-Аляска	<i>Alaska Permanent Fund</i>	\$26.7	1976	Газрын тос	10
13.	Чили	<i>Social and Economic Stabilization Fund</i>	\$21.8	1985	Зэс	9

14.	Арабын Нэгдсэн Эмират-Абу Даби	<i>Mubadala Development Company</i>	\$14.7	2002	Газрын тос	10
15.	Бахрейн	<i>Mumtalakat Holding Company</i>	\$14	2006	Газрын тос	7
16.	Арабын Нэгдсэн Эмират- Абу Даби	<i>International Petroleum Investment Company</i>	\$14	1984	Газрын тос	?
17.	Иран	<i>Oil Stabilisation Fund</i>	\$13	1999	Газрын тос	1
18.	Азербайжан	<i>State Oil Fund</i>	\$11.9	1999	Газрын тос	9
19.	Канад	<i>Alberta's Heritage Fund</i>	\$11.1	1976	Газрын тос	9
20.	Нигери	<i>Excess Crude Account</i>	\$9.4	2004	Газрын тос	1
21.	Оман	<i>State General Reserve Fund</i>	\$8.2	1980	Газрын тос Байгалийн хий	1
22.	Ботсвана	<i>Pula Fund</i>	\$6.9	1996	Алмаз болон бусад ашигт малтмал	1
23.	Саудын Араб	<i>Public Investment Fund</i>	\$5.3	2008	Газрын тос	3
24.	Зүүн Тимор	<i>Timor-Leste Petroleum Fund</i>	\$4.2	2005	Газрын тос Байгалийн хий	6
25.	АНУ-Ваойминг	<i>Permanent Wyoming Mineral Trust Fund</i>	\$3.6	1974	Ашигт малтмал	9
26.	АНУ-Алабама	<i>Alabama Trust Fund</i>	\$3.1	1986	Байгалийн хий	6
27.	Малайз	<i>1Malaysia Development Berhad</i>	\$3.1	2008	Газрын тос	?
28.	Тринадад ба Тобаго	<i>Heritage and Stabilization Fund</i>	\$2.9	2000	Газрын тос	5
29.	Арабын Нэгдсэн Эмират- Рас аль Хайма	<i>RAK Investment Authority</i>	\$1.2	2005	Газрын тос	3
30.	Венесуэл	<i>FIEM</i>	\$0.8	1998	Газрын тос	1
31.	Кирибати	<i>Revenue Equalization Reserve Fund</i>	\$0.4	1956	Фосфорит	1

32.	Мавритани	<i>National Fund for Hydrocarbon Reserves</i>	\$0.3	2006	Газрын тос Байгалийн хий	1
33.	Арабын Нэгдсэн Эмират	<i>Emirates Investment Authority</i>	?	2007	Газрын тос	2
34.	Оман	<i>Oman Investment Fund</i>	?	2006	Газрын тос	?
35.	Арабын Нэгдсэн Эмират-Дубай	<i>Dubai World</i>	?	2006	Газрын тос	?
		Нийт хөрөнгийн хэмжээ	\$2,308.2			

* * *

Байгалийн баялгийн сан үүссэн түүхэн замнал:

- 1950-иад оны дунд үед Кувейтэд газрын тосыг түшиглэж, Кирибати аралд фосфоритыг дагаж анх үүсчээ.
- 70-аад оны сүүл, 80-аад оны эхээр түүхий эдийн үнэ өсч, Чили, Папуа Шинэ Гвиней, Оман, зэрэг оронд болон АНУ-ын Альяска, Канадын Албертогийн сан гэх мэт хуримтлалын сангууд бий болсон байна.
- 90-ээд оны эхээр түүхий эдийн үнэ унаснаар Венесуэль, Ливи, Норвегид үүнээс сэргийлсэн сангууд бий болжээ.

Сангууд нь ихэвчлэн газрын тосны үйлдвэрлэл ихтэй орнуудад бий болдог байна. Харин Номхон далайн арлын орнуудад уул уурхайн зэрэгцээ загасны аж ахуйг дагаж нөөц баялгийн сан үүсдэг байна.

Асуудал:

Эрдэс баялгийн салбараас орж ирэх орлогыг захиран зарцуулахад чухам яагаад тусгайлан сан байгуулдаг вэ?

Шалтгаанууд:

- Ил тод байдлыг хангахад тохиромжтой. Баялгаас орох орлого хэрхэн зарцуулагдаж байгааг баялгийн эзэн болсон ард түмэн мэдэх боломжтой.
- Хяналт тавихад тохиромжтой. Сангийн хөрөнгийг зориулалтын дагуу ашиглаж буй эсэхэд хяналт тавих боломжийг төр засаг, иргэний нийгэм, хувийн хэвшил, иргэдэд олгодог. Төсвийн гадуур хяналтгүй зарцуулахаас сэргийлэхэд ач холбогдолтой.
- Тогтворжилт. Газрын тос, зэс, алт зэрэг байгалийн баялгийн бүтээгдхүүний үнэ дэлхийн зах зээл дээр ихээхэн хэлбэлздэг. Уг хэлбэлзлээс шалтгаалан улсын төсөвт үүсэх хүндрэл, хомсдлоос сэргийлэх зорилгоор олонх сан байгуулагддаг. Бүтээгдхүүний үнэ өндөр байхад санд төвлөрүүлсэн хөрөнгөд хүрэхгүйгээр улам баяжуулах, үнэ унасан тохиолдолд улсын төсвийг нөхөх зорилгоор сангаас хөрөнгө татах зарчмаар сан үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Ингэсээр үнэ өндөр байх үед төсвийн зарлагыг хэт нэмэгдүүлж, дараа нь үнэ буурахад зарлагаа санхүүжүүлэх

боломжгүй болохоос сэргийлэх юм.

- *Хуримтлал, хадгаламж.* Хуримтлал үүсгэх зорилгоор сан байгуулснаар нөөц баялгийг мөнгөн хэлбэрт шилжүүлж, тодорхой хэмжээгээр хадгалснаар үнэ цэнийг нь хойч үедээ зориулан хадгалах буюу нэмэгдүүлэх зорилготой. Харин санд хуримтлуулсан хөрөнгөөс олох ашгийг энэ үеийнхэнд зориулан зарцуулах боломжтой.
- *Бусад хүчин зүйлс.* Дотоодын үнийн хөөрөгдлийг хязгаарлах, валютын ханшийг өсгөхгүй байх зарчмаар Голланд өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, төсвийн үйл явцыг илүү хариуцлагатай болгох, орлогыг илүү хариуцлагатай зарцуулах сонирхлыг бэхжүүлэхэд эерэг үр дагавар авчирдаг.

Сангийн бүрдүүлэлт, зарцуулалт:

Сангийн үйл ажиллагааны бүтцийг дараах хэлбэрээр зохион байгуулж болно.

1. Гадаадад нэг дансанд хөрөнгө байршуулна. Санг олон улсын туршлагатай байгууллага мэргэжлийн түвшинд удирдана.
2. Ашигт малтмал, газрын тосноос санд орох бүх төлбөр (нөөц ашигласны төлбөр, татварууд, лицензийн төлбөр г.м)-ийг электрон хэлбэрээр сан руу шилжүүлнэ.
3. Жил бүр нэг л удаа сангаас төсөв рүү, эсвэл урьдчилан тогтсон хязгаарын хүрээнд шилжүүлэг хийнэ.
4. Сангаас хөрөнгө зарцуулах хязгаар тогтооно. Нөөц баялаг шавхагдсаны дараа ч байнга ажиллах боломжтой хөрөнгийн нөөц бүрдүүлэх зорилгоор, эсвэл бүтээгдхүүний үнийн хэлбэлзэлтэй уялдуулан хязгаар тогтооно.
5. Засгийн газар сангаас зээл авах, орох орлогыг нь бусад зориулалтаар зарцуулах эрхгүй байна. Сангийн хөрөнгийг зарцуулах бодлого нь тус сан хуримтлалын, тогтворжилтын эсвэл хоёуланг нь хослуулсан чиг үүрэгтэй эсэхээс хамаарна. Зарцуулалтад хязгаарыг тогтоохдоо бодитой, ил тод зарчмыг баримтлаагүй тохиолдолд хязгаарыг янз бүрийн түвшинд тогтоох сонирхол гарч ирдэг. Ялангуяа хөрөнгө зарцуулах эрхийг олгох ямар нэгэн онцгой тохиолдол байгаа эсэх, байвал чухам ямар үед ийм тохиолдол гарахыг анхааралтай тогтоох хэрэгтэй ажээ.
 - Жишээ татахад, Газрын тосны баялагтай Сао Томе Принципе хэмээх Африкийн арал улсын сангийн жил бүр зарцуулах хэмжээг нийт хөрөнгийн 5 хувь, эсвэл урт хугацаан дахь сангийн бодит өгөөжийн түвшин хоёрын багаар нь хязгаарладаг. Нийт хөрөнгө гэдэг нь тус сангийн байнгын үлдэгдэл, мөн нөөц баялгийн бусад хөрөнгөөс бүрдэнэ. Харин нөөц баялагийн бусад хөрөнгө гэдгийг ирээдүйд олборлох бүтээгдхүүнийг өмнөх найман жилийн бүтээгдхүүний дундаж үнэд үржүүлж, хуулиар тогтоосон, хамгийн доод түвшин нь 7 хувь байх хорогдуулах хувийг тооцсон үнэ цэнийг ойлгохоор тогтоосон байна.
 - Норвегийн хувьд газрын тосны салбарыг оруулаагүй төсвийн алдагдлын хэмжээгээр сангийн зарцуулалтын хязгаарыг тогтоодог. Бусад салбарын төсвийн алдагдал их хэмжээтэй байж болох тул нарийн чанд хязгаар байхгүй гэсэн үг.
 - Зөвхөн Тогтворжилтын чиглэлээр байгуулсан сангийн жишээнд Оросын Холбооны Улсын Газрын тосны санг дурьдаж болно. Энэ сангийн хувьд Урал төрлийн газрын тосны олон жилийн үнийг ашиглан ирээдүйн үнийг тооцоолдог. Энэ үнээс 5 хувиас илүүгээр бодит үнэ дээш, доош хэлбэлзсэн тохиолдолд санд хуримтлал хийж, эсвэл зарцуулдаг. Тодруулбал, үнэ олон жилийн дундаж тооцоолсон үнээс 5 хувиас илүүгээр хэлбэлзвэл санд хуримтлал хийдэг.

Сангийн удирдлага, хөрөнгө оруулалтын бодлого: Сангийн удирдах бүрэлдэхүүнийг

Засгийн газар байгуулдаг. Тус удирдах бүрэлдэхүүн нь:

1. Хөрөнгө оруулалтын ямар бодлого, дүрэм, журам баримтлахыг батлах
2. Хөрөнгө оруулалтын зөвлөхүүдийг тодорхойлох
3. Санг удирдах байгууллагыг сонгох зэрэг үүрэг, хариуцлагыг хүлээнэ.
 - *Тухайлбал, Сао Томе-д Удирдлага, хөрөнгө оруулалтын хороо байгуулагдсан бөгөөд бүрэлдхүүнд нь Сангийн сайд, Төв банкны Ерөнхийлөгч, санхүү, арилжааны туршлагатай Ерөнхийлөгчийн томилсон 1, парламентаас томилсон 2 гишүүнээс бүрддэг. Томилогдох 3 хүн нь заавал тус улсын иргэн байх албагүй юм.*
 - *Зүүн Тимор улсад Хөрөнгө оруулалтын зөвлөх зөвлөлийг Төрийн сангийн дарга, Төв банкны ерөнхийлөгч, Сангийн сайдын томилсон 3 хүний бүрэлдхүүнтэй байгуулсан байдаг.*

Санг удирдахад улс төрийн нөлөөллийг оруулахгүй байх, ашиг сонирхлын зөрчилтэй нөхцөл үүсэхээс урьдчилан сэргийлэхэд онцгой анхаарах ёстой. Үүнд:

- Дотоодод хөрөнгө оруулахгүй байх
- Дотоодын иргэдийн өмчийн бизнест хөрөнгө оруулахгүй байх
- Сангийн хөрөнгө, түүний ирээдүйд орох орлогыг барьцаалж зээл олгох, авахыг хориглодог.

Сангийн хяналт:

Сангуудын зарцуулалт болон бусад үйл ажиллагааны ил тод байдлыг Линабург-Мэдуэллийн ил тод байдлын индекс-ээр үнэлдэг бөгөөд өмнө дурдсан хүснэгтээс харахад АНУ -ын Аляскийн сан, Норвегийн тэтгэвэрийн сангууд хамгийн өндөр үнэлгээг авч байсан байна.

Ил тод байдлыг дээд зэргээр хангах зорилгоор:

- Санд орж байгаа болон гарч байгаа бүх хөрөнгийн хэмжээ
- Сангийн зориулалт
- Түүний үйл ажиллагааны талаарх санхүүгийн иж бүрэн мэдээлэл
- Хувийн нууцлалтайгаас бусад бүх байгуулж байгаа гэрээ, хэлцэл
- Сангийн ирээдүйн орлогын тооцоолсон өнөөгийн үнэ цэнэ зэрэг мэдээллийг хуулиар заавал ил тод тайлагнадаг байхаар зохицуулдаг.

Сангийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих тусгай бүтэц нь:

- Ил тод байдлыг хангах
- Мөрдөн байцаалт явуулах
- Сангийн дүрмийн хэрэгжилтийг хангах
- Зарцуулалтыг зөвшөөрөх зэрэг эрх бүхий бүтэц байхаар байгуулсан туршлага бий. Ийм бүтцэд зөвхөн төрийн байгууллага бус иргэний нийгмийн байгууллага, хувийн хэвшил, иргэдийн төлөөлөл, сөрөг хүчин, олон улсын байгууллагын төлөөллийг ч оруулж болно. Түүнчлэн хууль хяналтын, аудитын, мэргэжлийн хяналтын байгууллагуудыг ч оруулж болдог байна.

Сангийн тогтвортой байдлыг хангах нь:

- Сангийн үйл ажиллагаанд өөрчлөлт оруулах бол дийлэнх олонхийн саналаар
- Эсвэл бүх нийтийн санал асуулгаар

- Бүр эсвэл Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахаар шийдэх
- Олон улсын түвшинд “итгэлцэл”-ийн гэрээ хэлцэл байгуулах
- Гуравдагч талын батлан даалт гаргуулах зэрэг хэлбэрээр тогтвортой, урт хугацаанд үйл ажиллагаа явуулахыг бататгаж болно.

Олон улсын туршлагаас харахад Байгалийн баялагийн сан /NRF/ бол төрөл бүрийн үйлчилгээ үзүүлдэг “буяны” сан биш юм. Өнгөн талаас нь харахад тэтгэвэр, ажилгүйдэл нийгмийн халамжийн чиглэлтэй байгаа мэт байвч үнэн хэрэгтээ хожим нь улсын нэгдсэн төсөвт үүсч магадгүй хүндрэл бэрхшээлийг даван туулах зориулалттай байдаг аж. Тодруулбал, АНУ-ын **“Аляскийн байнгын сан”**-г эс тооцвол аль ч сан нийгмийн халамж хэлбэрээр иргэддээ бэлэн мөнгө тараадаггүй гэсэн үг юм.

Гэхдээ **“Аляскийн байнгын сан”**-ын хувьд энэхүү тарааж буй бэлэн мөнгө нь хатуу ширүүн уур амьсгал бүхий тодорхой нэг бүс нутагт иргэдийг амьдарч оршин суухад нь зориулагдсан урамшууллын арга хэмжээ болохоос нийт ард иргэдэд зориулагдсан нийгмийн халамж биш юм. Жишээ болгож тэргүүлэх туршлага бүхий хэд хэдэн сангийн үйл ажиллагааг зэрэгцүүлэн харуулахын тулд хүснэгтээр үзүүлэхийн зэрэгцээ хүснэгтэд багтаах боломжгүй мэдээллүүдийг нь дэлгэрүүлэн текст байдлаар үзүүлэв.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Судалгааны захиалгын чиглэлээрх сангуудын зохицуулалт

№	Улс болон сангийн нэр	Сангийн зориулалт	Сангийн удирдлага	Гадаадын зах зээл дэх хөрөнгө оруулалтын бодлого хувьцаа ариатадаг эсэх	Дотоодын зах зээл дэх хөрөнгө оруулалтын бодлого хувьцаа ариатадаг эсэх	Иргэдээ ноогдол ашиг хувиарладаг эсэх, хувиарладаг бол ямар зарчмаар	Тайлбар
1.	Чили Тоттасрой байдлын сан Э-н төрөл «хадгаламжийн» – тэтгэврийн – эдийн засаг нийллийн тоттосжуулалтын	- Төсвийн хэмжээтэй үнд ашиглах эсвэл нийтийн өрийг дарах хоёр чиглэлд ашигладаг. - Жил бүр энэ хадгаламжаас ДНБ-ийн 0.5%-тай тэнцэх хэмжээг тэтгэврийн нөөцтэй сан руу шилүүлдэг. - Иргэдүйд энэ нөөцөөс өмнүгүдэг гаднаад сурах тэтгэлэгт ашиглах матадалтай гэж тооцож байгаа юм байна.	Тел Банк нь Сангийн Яамны өмнөөс гаднаад хөрөнгө оруулж / хадгаламжаар / өгдөг. Үүнийгээ төлөө Сангийн Яамнаас 0.01%-ийн төлбөр авдаг.	- Хувьцаа өртхөдөггүй. Харин - Хөрөнгө оруулалтын 70% нь Америкийн Нэгдсэн Улсын Засгийн газрын үнэт цаасанд, бусад нь Европ, Японд авдаг.	Үгүй. Дотоодын хөрөнгө оруулалтанд ашиглавал улс төрийн дарамтад их өртөгдөн малааламтай гэж болгосомжигдог.	Үгүй	Жил бүр "бүтцийн" орлого нь бодит зарлагыг заавал "дотроой төсвийн тэнцвэрт" зургуулах хэмжээгээр хязгаарладаг. Төсвийн дансанд анх ДНБ-ийнхээ 1%-тай тэнцэх хэмжээний мөнгө байлгах зорилготой байсан аж. Чилийн дансны нгүдүдэл нь хэсгээр 8-0%-тай байсан ч 1%-тай байсан шиг зарлага гаргадаг. Энэ нгүдүдийг Чили улс үрэггүй хадгалдаг бөгөөд жил бүр дансны бүтцийн хэмжээг хянаж, эдийн засгийн нөхцөлүүдтэй эзэлүүж өөрчлөгдөж аж. Их хэмжээний хадгаламжийг тоттасрой байдлын сан руугаа шилүүлдэг байна.
2.	Казахстан Үндэсний сан	- Улсын төсвийн дотоодын зах зээлийн үнэ, ханшны өөрчлөлтөөс хамгаарах хамгаарлыг багасгах буюу	Үндэсний сангийн хэргийн итгэмжлэгдсэн үндэслэлийг Казахстаны	ҮС-ийн хөрөнгө нь тоттосжуулалтын хэсэг, хадгаламжийн хэсэг гэж хоёр хуваагддаг ба хадгаламжийн хэсгийг	Үгүй	Үгүй ҮС-ийн талаар явагдсан хэлэлцүүлгийн мэд Иргэдэд ноогдол	ҮС-нь хуримтлалын дараах аж үнэсэрүүдтэй: - нефтийн салбарын шууд татварууд (орон нутгийн төсөвт оруулалтаас бусад) - болох салбарын ашгийн

	<p>тогтворжуулах зорилготой -байгалийн бэлтгэн ашиг, орлогоос мөдч үеийнхэндээ зорилттай хуримтлуулах хадгаламжийн зорилготой</p>	<p>Үндэсний Банк хэрэглүүлдэг. Үүнийгээ төлөв уламжлал бүр сангийн хөрөнгийн тодорхой хэсгийг 0.075 хувьтай тэнцэх хэмжээний төлбөр авдаг.</p>	<p>хөрөнгө оруулалтын зорилтуудтай ашигладаг. Иргэдээ хадгаламжийн хэсгийн хөрөнгийн 75 хувийг орлого нь тодорхой үнэт цаасны, 25 хувийг хувьцааны хөрөнгө оруулалтад оруулдаг. Хөрөнгө оруулалтыг зөвхөн гараадын хөрөнгийн зах зээл дээр, гараад валютаар байрлуулдаг. Бөсөөр хэлбэл, хөрөнгө оруулалтын төрөл бүрийн, нөхтэр кулзан зөвшөөрөгдсөн хөрөнгийн зах зээлийн хэрэгслүүдэд өндөр хөгжилтэй үлсүүдийн зах зээл дээр байрлуулдаг. Байна. Тухайлбал, Казахстаны Үндэсний сангийн активын гараад үйлдвэрийг дэлхийн томоохон банкүүд болох - Citibank, Deutsche Bank, ABN Amro зэрэг олон хүчирхэг банкүүд нийцдэгдэг болно.</p>		<p>ашиг хувааснаар талаар яригдаж байсан болсон болон мөнгөний нэмэлт урсгал нь нэг талаар, эдийн засаг, алагчууд орон сууц, эрүүл мэнд, нийгмийн аж вуйн үйлчилгээний санхарт сөрөгөөр нөлөөлж, үнийн өсөлтийг мөнгөндөх, нөгөө талаар нефтийн үнэ огцом унасан нөхцөлд төр нийгмийн үүргээ биегүйлж чадалууд хүрч хэмжэн болгоомжилж энэ арга хэмжээг авалгүй байхээр шийдвэрлэсэн байна.</p>	<p>татвар, нөөц ашигласны төлбөр, үнийн өсөлтийн албан татвар, бүтээгдэхүүн хуваах хувиийн төлбөр, байгалийн хий, түрээс нефтийн экспортын татвар, ашиглах эрхийн борлуулалтын орлого мөн түүнчлэн нөдлийн салбарын байгууллагуудаас орох шууд татварууд (орон нутгийн төсөвт оруулахаас бусад) болох байгууллагын ашигийн татвар, нөөц, ашигласны төлбөр, үнийн өсөлтийн албан татвар, бүтээгдэхүүн хуваах хувиийн төлбөр, байгалийн хий, түүхий нөдлийн экспортын татвар, газрын хэвлий ашигласны нэмэлт төлбөр, ашиглах эрхийн борлуулалтын орлого Хэрэв аж ахуйн зорилттай газрыг хуваахын борлуулсны төлбөрийн орлого -Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын татварын кууль тогтоомжоор хорилогдсон бусад татвар, өслөг болно.</p>
--	--	--	---	--	---	--

3. ОХУ. Нөөцийн сан	<p>•Улсын төсвийн нэг хэсэг болоод төсөвт орох нефть, байгалийн хийн орлого багассан үед төсвийн зарилгыг нөхөх</p> <p>•Үндэсний эдийн засгийн ноён сүрьеэ дэхгүй байгалийн нөөцийн экспортын орлогоос хямарлах хэмжээний багасган</p> <p>•Эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах</p>	Нөөцийн сангийн байнгын үндэслэл ОХУ-ын Сангийн Яам хэрэглүүлдэг.	УС-ийн нэрэмжийн 95 хуртат хууль өндөр хөгжилтэй улс орнуудын хөрөнгийн зах зээл дээр үнэт цаасны хэлбэрээр байршуулдаг.	Угүй	Нефть, байгалийн хийн нийт орлогоос жил бүрийн төсвийн тухай хуулиар улсын төсөвт хийх шилжүүлгийн хэмжээ, Нөөцийн санд төвлөрүүлэх орлогын хэмжээг заадаг болоод үүний дараа улсын орлого нь Үндэсний байнгын санд төвлөрсөг ба энэ хөрөнгийг Холбооны Татварын санг санхүүжүүлэхэд зориулдаг.	Нөөцийн сангийн хөрөнгийн арийн биеийг үнэт цаасны хэлбэрээр байршуулж болох газард улс орны болон олон улсын банк, санхүүгийн байгууллагуудын нэрсийг тодорхой заасан байдаг. Тухайлбал, улсууд: Австри, Бельги, Их Британи, Герман, Дани, Испани, Исланд, Канад, Люксембург, Голланд, АНУ, Финланд, Франц, Швед, олон улсын санхүүгийн байгууллагууд: Азийн хөгжлийн банк, Европын хөгжлийн банк, Европын сэргээн босголт, хөгжлийн банк, Европын хөрөнгө оруулалтын банк, Олон улсын валютын сан зэрэг болно.
4. АНУ. Алсхийн байнгын сан	<p>•Төсвийн алдагдал нөхөх</p> <p>•Өмнө болон хойч үеийнхээ тэгш байдлыг хангах</p>	Алсхийн байнгын сангийн корпораци нь Алсхийн байнгын сангийн хөрөнгө оруулалтын бодлогыг тодорхойлж,	Хөрөнгө оруулалтын төрөл бүрийн хөрөнгийн зах зээлийн хэрэгсэлүүдэд АНУ болон олон улсад байршуулдаг. Хөрөнгө оруулалтаас олох орлого нь мужийн эдийн засагт	Муж дотроос түгшүү хөрөнгө оруулах бодлогыг баримтгадаггүй.	Исгэдээ ногдол ашиг олгодог. Орлогын департамент дахь Байнгын сангийн ногдол ашгийн хэлтэс шалгуурт тэнцсэн оршин суугчдад	2005 онд анх удаа мужийн засаг захиргаа гэсэн тогноос орох бодлого өндөр байгатай хэлбэртэйгээр оршин суугч бүрт 1200 доллар олгосон байна. Ногдол ашиг төлөхтэй холбогдуулан Орлогын комиссарыг томилдог.

		хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий төрийн өмчийн компани юм	бэлэм мөнгөнд тэтгэвэртэй урсгалаар орж ирдэг.		ногдол ашиг олгож ашиг зарцуудаг. Атласийн оршин сууцнад ногдол ашиг авах шалгуурт тэнцэжээжээ жил бүр нотлох ёстой ба ингэвэр өөрсдийн хэм болж оршин сууцныг байдлаа баримтжуулдаг. Хүн тус бүр эзжих баримт бичиг байлгах шаардлагатай.	байна.
5. Норвеги Норвегийн төрийн тэтгэврийн сан	Газрын тосны компанийн тэтгэвэр, мөн хайгуулын тусгай зөвшөөрөл болон төрийн шууд санхүүжилтийн хүү, төрийн өмчит StatoilFundo компаний ногдол ашгаас үндэсэндээ бүрдсэн Норвегийн газрын тосны салбарын илүүдэл их хэмжээний оролтын зарим хэсгийг хөрөнгө оруулалтад зарцуулах	Төрийн тэтгэврийн сан-Глобал Сангийн яамны нэрийн өмчөөс Төв банкны харьяа компани Төрийн тэтгэврийн сан-Норвег Төрийн байгууллага	Төрийн тэтгэврийн сан-Глобал Тийм Төрийн тэтгэврийн сан-Норвег Түүн	Төрийн тэтгэврийн сан-Глобал Түүн Төрийн тэтгэврийн сан-Норвег Тийм	Норвегийн Засгийн газрын эзэмшдэг хоёр тусдаа Үндэсний бэлтгэлийн сан /Sovereign Wealth Fund/ болох Төрийн тэтгэврийн сан-Глобал Лимитед нь Төрийн нефтийн сан гэдэг байсан, Төрийн тэтгэврийн сан-Норвег Лимитед нь Үндэсний даатгалын схемийн сан гэдэг байсан хоёроос бүрддэг.	

1. АЛЯСКИЙН БАЙНГЫН САН

Санг байгуулах үеийн нөхцөл, зорилго

Аляск муж нь өргөн газар нутагтай (1,477,000 хавтгай км), мөн тархай бутархай хүн амтай (2007 оны байдлаар 680,000). Ойролцоогоор 75.000 хүн алслагдсан газар нутагт гол төлөв амьдралаа зогоох төдий амьдарч байна. Аляскийн эдийн засаг нь байгалийн нөөц дээр суурилсан ба өсөлт, уналтын мөчлөгөөр дамжиж ирсэн түүхтэй. Цаг уурын хүнд нөхцөлтэйгээс гадна томоохон зах зээлээс алслагдсан тул эдийн засгийг олон тулгуурт болгон хөгжүүлэхэд хүндрэлтэй. Ялангуяа амьдралын өртөг өндөр байдгийг тооцвол түүхийнхээ ихэнх үед Аляскийн иргэд АНУ-ын бусад газрын хүмүүстэй харьцуулахад ядуу амьдарч ирсэн.

Эрүүл мэнд, боловсрол зэрэг нийгмийн үзүүлэлтүүдээр жагсаахад АНУ-ын бусад мужуудтай харьцуулахад Аляск тогтмол доогуур бичигддэг. Дэд бүтэц, тухайлбал зам, сургууль, эрүүл мэндийн байгууламжууд тааруухан хөгжсөн. Мужийн захиргаанд газрын тостой холбоотой орлого хоёр үндсэн хэрэгслээр дамжин орж ирдэг ба энэ нь “баялгаасаа салсны” татвар (*байгалийн баялгийн хорогдлын татвар*), нөөц ашигласны төлбөр юм. (*газар доорхи газрын тос, байгалийн хийг муж өмчилдөг байсан учир*).

Анхны төлбөр болох 900 сая доллар 1969 онд орж ирмэгц энэхүү гэнэтийн, томоохон хэмжээний шинэ орлогыг хэрхэн зарцуулах талаар хэлэлцүүлэг өрнөсөн ба 1970-аад оны эхний хагаст ч үргэлжилсэн. Мужийн хууль тогтоох, гүйцэтгэхзасаглал хоёр хамтран ажиллаж, олон улс, үндэсний хэмжээнд нэртэй судлаач, салбарын мэргэжилтнүүдийн дүн шинжилгээ, санал зөвлөмжийг сонсох, олон нийтийн санаа бодлыг авах системтэй ажлыг хэдэн жилийн турш зохион байгуулсан.

Аляскийн байнгын санг 1976 онд үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах замаар үүсгэн байгуулсан. Урт удаан хэлэлцүүлгийн үр дүнд хэдэн зорилтыг тодорхойлж, тэдгээрийн доторхи олон нарийн асуудлыг Байнгын сангийн эцсийн бүтцэд тусгаж чадсан байна. Тухайн үеийн зарим үндсэн зорилт, зөвшилцөлд хүрсэн асуудлуудыг нэгтгэвэл:

- Мужийн захиргааны урсгал хэрэгцээнээс давсан орлогыг хадгалах ёстой.
- Хадгаламж насан туршийн буюу хугацаагүй байх ёстой.
- “Тооцоотой хүн” хэмээх хөрөнгө оруулах дүрмийг ашиглан мөнгөн ашгийг хамгийн их байлгах аар хадгаламжийг байршуулан хөрөнгө оруулах ёстой.
- Муж дотроо түлхүү хөрөнгө оруулах бодлогыг мөрдөхгүй.
- Аляска мужид ашигтай байх хөрөнгө оруулалтыг олон эх сурвалжаас санхүүжүүлж болно.
- Өндөр хөрөнгө оруулалт нь Байнгын сангийн үндсэн хэсэгт эрсдэл учруулах болно.
- Өнөө үе, хойч үеийнхэнд хадгалсан хөрөнгийн орлогоос шууд шилжүүлэг (*ногдол ашиг*), эсвэл нэгдсэн төсөвт үзүүлэх дэмжлэг хэлбэрээр хүртээнэ. Ийм шийдвэрийг мужийн хууль тогтоох байгууллага жил бүрийн төсвийг хэлэлцэх явцаар дамжуулж гаргана.

Улс төрчид, ялангуяа тухайн үеийн мужийн амбан захирагч орлогыг шууд шилжүүлэх (*ногдол ашиг олгох*) хувилбарыг хүчтэй дэмжсэн. Ингэснээр олон нийт газрын тосны орлогын тодорхой хувийг хадгалах боломжтой болно гэж үзэж байсан.

Байнгын сан хэрхэн ажилладаг вэ?**1. Эрх зүй:**

- a. 1976 оны Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр үүсгэн байгуулагдсан ба хэрэгжүүлэх тусгай хууль, мөн журмуудтай. Аляскийн Үндсэн хууль нь тодорхой зорилгын сан байгуулахыг хориглодог тул Байнгын сан байгуулахыг онцгой тохиолдол гэж үзсэн байна.
- b. Аляскийн байнгын сан нь Аляска мужийн хуулиар тогтоосон бүртгэлийн нэгж бөгөөд бүх хөрөнгийг Аляска муж өмчилдөг. Санг Аляска мужийн нэгтгэсэн тайлан тэнцэлд тусгадаг.
- c. Аляскийн байнгын сангийн корпораци болон Байнгын сан нь мужийн бүх татвар, үнэлгээнээс чөлөөлөгдсөн.
- d. Бүх орлого, цэвэр зарлагыг (*зарлага, ногдол ашиг, гэхдээ хөрөнгө оруулалтын санхүүжилт биш*) мужийн жилийн төсвийн тухай хуулиар хийдэг.

Менежмент:**Аляскийн байнгын сангийн корпораци**

- Тус корпораци нь хөрөнгө оруулалтын бодлогыг тодорхойлж, түүнийгээ хэрэгжүүлэх зорилготойгоор 1982 онд байгуулагдсан төрийн өмчийн компани бөгөөд активаа хөрвөлт удаан, урт хугацааны хэрэгсэлд хөрөнгө оруулах эрхтэй сангуудыг удирддаг байна. Уг корпорацийн хөрөнгийг нь удирддаг сангуудад Аляскийн байнгын сан, Аляскийн сэтгэцийн эрүүл мэндийн итгэлийн сан болон хуулиар тогтоосон өөр аливаа сан байх юм. Орлогын департамент тус мужийн мэдлийн бусад активаар богино хугацаатай хөрөнгө оруулалт хийж, төсвийн зарлагын бэлэн мөнгөний хэрэгцээг хангахын тулд орлого, богино хугацаат хөрөнгө оруулалт болон богино хугацаат өр зээлийг төсвийн хөрөнгөтэй ижил хэмжээгээр гаргадаг байна. 1977 - 1982 онуудад Байнгын сангийн активыг Орлогын департамент удирдан хөрөнгө оруулж байв.
- Корпораци нь зургаан гишүүнтэй захирлын зөвлөлтэй ба захирал бүрийг Аляскийн амбан захирагч нэг дор бус 4 жилийн хугацаатайгаар томилдог. Гол төлөв мужийн улс төрийн болон бизнесийн манлайлагчид, мөн санхүүгийн мэргэжилтнүүд зөвлөлд томилогддог байна.
- Корпораци нь өнөөгийн байдлаар санхүү, нягтлан бодох бүртгэл, хууль эрх зүйн мэргэжилтэн 32 ажиллагсадтай. Ажиллагсад нь төрийн албан хаагчийн цалингийн шатлал, мөн хамгаалалтын аль алинд нь хамрагдахгүйгээр чөлөөлөгдсөн байдаг.
- Корпораци нь олон нийттэй харилцах, тухайлбал олон нийттэй харилцах төлөвлөгөөг Зөвлөлөөр батлуулах, зөвлөлийн хурлын тэмдэглэл, санхүүгийн тайлан, хөрөнгө оруулалтын байршуулалт, хөрөнгө оруулалтын үр дүн зэргийг хэвлэн нийтлэх дээр онцгой анхаарч ажилладаг. Зөвлөлийн хурал жилд 6-8 удаа болдог ба бүх хурал олон нийтэд нээлттэй ба Аляскийн томоохон хотуудад ээлжлэн зохиогддог.
- Корпорацийн бүх зардлыг Байнгын сангаас санхүүжүүлдэг ба мужийн жилийн төсөвт тусган баталдаг. Корпораци нь Орлогын департаментын дор жилийн төсөвт бичигддэг.
- Орлогын департамент дахь Байнгын сангийн ногдол ашгийн хэлтэс шалгуурт тэнцэх оршин суугчдад ногдол ашиг олгох ажлыг хариуцдаг.
- Аляскийн оршин суугчид ногдол ашиг авах шалгуурт тэнцэхийгээ жил бүр нотлох ёстой ба ингэхдээ өөрсдийн хэн болох, оршин суугчийн байдлаа баримтжуулдаг.

Хүн тус бүр нэг баримт бичиг бэлтгэх шаардлагатай.

- Байнгын сангийн ногдол ашгийн хэлтэст өнөөдөр 76 хүн бүтэн цагаар (14 хагас цагаар) ажиллаж байгаа ба 7 сая орчим долларын төсөвтэй. Тус хэлтэс нь жил бүрийн өргөдөл гаргах үйл явцыг зохион байгуулж, шалгуурт нийцэх эсэхийг тогтоож, маргааныг шийдвэрлэж, буруу олгогдсон ногдол ашгийн талаар мөрдөн байцаалт явуулж, мөн олгосон ногдол ашгийн талаар тайлан гаргадаг. Гаргах бүх зардлыг мужийн жилийн төсөвт тусгаснаар Байнгын сангаас санхүүжүүлдэг.
- Байнгын сангийн ногдол ашгийн хэлтсийн гаргаж өгсөн мэдээлэл дээр үндэслэн ногдол ашгийн төлбөрийг төрийн сангийн энгийн төлбөр тооцоогоор гүйцэтгэдэг. Ногдол ашгийн ихэнх хэсгийг банкны шилжүүлгээр, үлдсэн хэсгийг чекээр олгодог байна.

Сангийн орлого:

а. Байнгын санг үүсгэн байгуулах үндсэн хуулийн заалтад: *“бүх ашигт малтмалын түрээсийн орлого, нөөц ашигласны төлбөр, ашиглах эрхийн борлуулалтын орлого, холбооны засгийн газрын ашигт малтмалын орлого хуваах төлбөр, мөн мужийн хүлээн авах урамшууллын 25-аас доошгүй хувийг Байнгын санд байршуулна...”* гэж заажээ. Уг заалтад хамрагдах орлогыг Орлогын нөөцийн дансад байршуулж, жил бүр мужийн төсвийг батлах замаар сангийн үндсэн хөрөнгөд орлого болгон авдаг.

б. Өнгөрсөн олон жилд хэд хэдэн удаа жилийн төсвийн үйл явцын хүрээнд нэмэлт нэг удаагийн орлогыг тус санд оруулсан байдаг. Төлөвлөж байснаас илүү хэмжээгээр орсон орлогыг зарцуулахгүй хэмээх улс төрийн шийдвэр гарсан үед ийм орлогыг хуримтлуулж байсан байна. Жишээлбэл, бүтээгдэхүүний хэмжээний талаар газрын тосны компаниудын эсрэг үүсгэсэн шүүхийн маргаанаас мужид төлбөр хийх шийдвэр гарсан тохиолдолд уг орлогыг Байнгын санд хадгалахаар шийдвэрлэж байв. Ийм шийдвэрийг зохицуулах албан ёсны дүрэм журам байхгүй болно.

с. 2008 онд анх удаагаа мужийн засаг захиргаа газрын тосноос орох орлого өндөр байгаатай холбоотойгоор оршин суугч бүрт 1200 доллар олгосон. Гэнэтийн орлогыг Байнгын санд байршуулах хэлбэрээр хадгалах бус, өрхүүдийн өнөөгийн хэрэглээ, тухайлбал эрчим хүчний огцом өсч буй үнийг төлөхөд нь туслах зорилгоор шилжүүлэх шийдвэрийн дүн байлаа.

Хөрөнгө оруулалтын бодлого:

а. Аляскийн байнгын сангийн корпорацийн хөрөнгө оруулалтын бодлогод орлого өгөх активд хөрөнгө оруулахаас өөр ямар нэгэн нийтийн хөрөнгийг захиран зарцуулах эрхтэй холбоотой ерөнхий үүргээс бусад хязгаарлалт тавигддаггүй. Орлого нь ногдол ашиг, эсвэл хөрөнгийн үнэлгээ нэмэгдэх хэлбэрээр бүрдэх боломжтой.

б. Хөрөнгө оруулалт амжилттай болсон эсэхийг хөрөнгийн зах зээл дэх суурь индексүүдтэй харьцуулах замаар тодорхойлдог.

5. Хөрөнгө оруулалтаас орох орлогын хуваарилалт:

а. Бодитоор орж ирсэн хөрөнгө оруулалтын орлогыг л зарцуулах боломжтой.

б. Орлогыг дараахь зорилгоор ашиглана:

- Сангийн үндсэн хөрөнгийн инфляцийн нөхөлт хийх
- Аляскийн байнгын сангийн корпораци (хөрөнгө оруулалтын менежментийн шимтгэлийг тооцон)

Орлогын департаментын Байнгын сангийн ногдол ашгийн хэлтсийн захиргааны зардлыг төлөх.

- Инфляцийн нөхөлт, захиргааны зардлыг төлсөний дараагаар хуулиар тогтоосон томъёонд үндэслэн шалгуурт нийцэх оршин суугчдад ногдол ашиг олгох. Ногдол ашиг нь тухайн хүний хэрэгцээ шаардлагаас үл хамааран адил тэнцүү хэмжээтэй байна. Тухайн жилийн мужийн төсөвт ногдол ашиг хэлбэрээр олгох мөнгийг ужийн хууль тогтоох байгууллага батлана.
- Үндсэн хуулийн заалт, эрх зүйн түүхэн замналаас харахад орлогыг төсвийг ерөнхийд нь дэмжихэд зарцуулж болох ч өнөөг хүртэл ийм зориулалтаар ашиглаагүй байна.

Сангийн хяналт:

- Байгалийн нөөц баялгийг ашигласны болон хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэрээс Байнгын санд орох тухайн жилийн орлого тус сангийн албан ёсны үндсэн хөрөнгөнөөс гадуур төрөл бүрийн дансанд хуримтлагддаг. Сангийн үндсэн хөрөнгөд мөнгө нэмэх, санг удирдахтай холбоотой гарах зардлыг нөхөх, ногдол ашгийг хуваарилах, төсвийн ерөнхий дэмжлэг үзүүлэх зэрэгт бүгдэд нь хөрөнгө захиран зарцуулах эрх олгогдсон байх шаардлагатай.
- Жил бүр хөндлөнгийн аудит хийлгэх шаардлага тавигддаг ба мужийн хууль тогтоох байгууллагын хяналтанд гүйцэтгэдэг.
- Дээр дурьдсанчлан, мужийн амбан захирагч хөрөнгө оруулалтын бодлого, түүний хэрэгжилттэй холбоотойгоор Аляскийн байнгын сангийн корпорацийн зөвлөлийн бүх гишүүдийг, ногдол ашгийг төлөхтэй холбоотойгоор Орлогын комиссарыг томилдог.

Асуудлууд, чиг хандлага, ажиглалт

Байнгын сангийн өнөөгийн үнэ цэнэ 34 тэрбум орчим доллар буюу нэг хүний 50000 доллар юм. 2008 оны ногдол ашиг 2069 доллар байв. 2007 оны хувьд мужийн засаг захиргаанаас үзүүлж буй үйлчилгээг дэмжих зарцуулалтыг санхүүжүүлэх мужийн нийт орлогын 79 хувь нь газрын тосны орлогоос бүрдсэн байдаг (үүнд Байнгын санд шилжүүлсэн орлого, мөн холбооны засаг захиргаанаас ирүүлсэн хөрөнгийг эс тооцсон).

Аляскийн өрхүүдэд ногдож буй татварын ачаалал бага: мужийн орлогын, эсвэл худалдааны татвар байхгүй, бага, дунд боловсролын орон нутгийн сургуулиудад боловсролын ихээхэн хэмжээний санхүүжилтийг муж олгодог, мөн орон нутгийн засаг захиргааны нэгжүүдтэй орлого хуваарилах ерөнхий хөтөлбөрийг мужийн зүгээс санхүүжүүлдэг.

Төсвийн ерөнхий дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор орлогыг ашигласан тохиолдол байхгүй ба газрын тосны үнэ баррель нь 10 доллараас доош хүртэл унаж, үйл ажиллагааны төсөв 1985 онтой харьцуулахад 40 хувиар буурсан 1986 онд үүнийг хэрэгжүүлээгүй байна. Ногдол ашиг олгох хөтөлбөр нь нийтийн ихээхэн дэмжлэгийг хүлээсэн ба төсвийн ерөнхий дэмжлэг үзүүлэхэд сангийн үндсэн хөрөнгө, орлогыг ашиглаагүй гол шалтгаан яах аргагүй мөн юм.

Ногдол ашгийн хөтөлбөр нь Байнгын сангийн орлогыг ашиглах асуудлын тухай мэтгэлцээн байгаад зогсолгүй төр засгийн үүрэг роль, улс төрийн удирдагчдад итгэх итгэл, төр засгийн зарцуулалтын үр дүн зэрэг асуудлын талаарх өргөн хэлэлцүүлгийг өрнүүлсэн юм. Бүр тодруулбал, Байнгын сангийн орлогыг ашиглах тухай мэтгэлцээн нь дараахь асуултаар илэрхийлэгдэнэ:

- Төр засгийн үйлчилгээг дэмжихээр зарцуулсан хөрөнгө мөнгө нь өрхүүд байнга авч байх хүлээлттэй болсон өрхийн орлогын дэмжлэг хэлбэрээр Байнгын сангийн орлогыг ашиглахаас илүү юу? Олон нийт ногдол ашиг авахгүй байхыг зөвшөөрөх нөхцөл байдлыг төсөөлөхөд ч өнөөдөр бэрх юм. Бэлэн мөнгө хэлбэрээр орлого олох боломж хязгаарлагдмал хөдөө орон нутагт ногдол ашгийн хөтөлбөр ихээхэн

тус дэмтэй байсан. Түүнчлэн ногдол ашгийн хөтөлбөр нь бусад мужаас тэтгэвэрт гарагсдыг Аляска муж руу татсан.

- Байнгын сангийн үр шим түүний олох ашгаас бий болдог, харин мужийн компаниудад, эсвэл нийтийн хэрэгцээний хөрөнгө оруулалтад хөрөнгө оруулалтыг чиглүүлэх зэрэг хөрөнгө оруулалтын бодлогоос хамаардаггүй гэж олон нийт зөвшөөрдөг. Байнгын санг цаашид ч үүрд буюу байнга мөнгөн орлогын тогтвортой эх үүсвэр гэж Аляскачууд үздэг нь эргэлзээгүй.
- Хөрөнгө оруулалтыг төрөл бүрийн, нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн хөрөнгийн зах зээлийн хэрэгслүүдэд АНУ болон олон улсад байршуулдаг ба хөрөнгө оруулалтын үр дүн нь АНУ-ын өв хөрөнгийн томоохон сангуудын нэгэн адил байж ирсэн. Хөрөнгө оруулалтаас олох орлого нь мужийн эдийн засагт бэлэн мөнгөний тогтвортой урсгалаар орж ирдэг. Мужийн өрийн хэмжээ 1977 оноос хойш ямар нэгэн тогтсон хэлбэрийг дагаж хэлбэлзээгүй. Нийт өрийн хэмжээ 1977-1998 онд нэрлэсэн дүнгээр маш багаар өөрчлөгдсөн. Харин 1998-2007 онд нийт өр 400 сая доллараас 2.2 тэрбум болтлоо өссөн.
- Энэхүү өсөлт гол төлөв тодорхой активыг барьцаалж гаргасан бонд, тухайлбал орлогын бонд (*орлого үүсгэгч активыг санхүүжүүлэхтэй холбоотой*), эсвэл бизнесийн бонд (*эргэлдэх зээлийн сантай холбоотой*) зэрэг өр байв. Ерөнхий бондын өр 1998 онд 10 сая байсан бол 2007 онд 405 сая болж өссөн. 2008 онд хууль тогтоох байгууллагаас нийт 415 сая долларын ерөнхий бондыг шинээр гаргаж, хөрөнгө оруулалтын төслүүдийг санхүүжүүлэхийг зөвшөөрсөн байна.
- Байнгын сангийн хуримтлал нь мөчлөгийн эсрэг үр нөлөөтэй байсан ба мөнгийг мужийн эдийн засгаас гаднах хөрөнгө оруулалтад чиглүүлж байв. Байнгын сангийн ногдол ашгийн хөтөлбөр нь бага зэрэг мөчлөгийн дагуу нөлөөтэй байв. Хувьцаа, бондын зах зээл ашигтай байхад ногдол ашгийн хэмжээ өндөр байв. Үндэсний эдийн засаг өргөжих үед газрын тосны үнэ өсч, хайгуулын болон олборлолтын үйл ажиллагаа нэмэгддэг гэж ерөнхийлөн хэлж болно. Ногдол ашгийн мөчлөгийн дагуу байх нөлөөг сулруулдаг зүйл бол ногдол ашгийн төлбөрийг 5 жилийн шилжих дунджаар тооцдог, мөн газрын тосны үлдвэрлэлийн хэмжээ буурч байгаа болон үйлдвэрлэл, шинээр үйлдвэр барих үйл ажиллагаа буурах явдал юм.
- Норд Слор дахь газрын тосны өдрийн олборлолт оргил үедээ 1988 онд өдөрт 2 сая баррелийн хэмжээнд байсан бол 2007 онд өдөрт 740000 баррель болтлоо буурсан. Сангийн үнэ цэнийг илүү сайн хамгаалах, мөн нэмэгдүүлэх оролдлогыг Аляскийн байнгын сангийн корпораци өнөөдөр гүйцэтгэж байна. Корпорацийн зөвлөлийн зүгээс “зах зээлийн үнэ цэнийн хувь” хэмээх бодлогыг хэрэгжүүлэхийг санал болгож байгаа. Энэ бодлогын дагуу зарцуулалтыг (*гол төлөв ногдол ашиг*) сангийн зах зээлийн нийт үнэ цэнийн 5 хүртэл хувиар хязгаарлах юм. Өнөөдөр инфляцийн нөхвөрийг сангийн үндсэн хөрөнгөд орж ирээгүй байгаа, төрөл бүрийн орлого, ашгийн дансанд байгаа мөнгөний хувьд хийхгүй байгаа.
- Олон жилийн дунджаар Байнгын сангийн ашгийн түвшин 10 орчим хувь байсан тул зарлагыг Байнгын сангийн нийт зах зээлийн үнэлгээний 5 хувиар хязгаарлах нь инфляциас өндөр түвшний ашигтай хөрөнгө оруулалтыг хийж, өсөх боломжийг санд олгох юм. Энэхүү саналыг одоогоор олон нийт хэлэлцэж байгаа билээ.

Төсөв, санхүүгийн сахилгыг хэрэгжүүлэх нэмэлт арга хэмжээ

Норд Слорын газрын тосны арилжааны олборлолт эхэлснээс хойш төсөв, санхүүгийн сахилгыг үндсэн хуулийн гурван заалтад үндэслэн хэрэгжүүлж ирсэн.

1. Байнгын сан (*өнөөгийн хуримтлал нь ирээдүйд бэлэн мөнгө өгнө*)
2. Нийт зарцуулалтын хязгаар (*зөвхөн мужийн орлогын хувьд*)
3. Төсвийн нөөцийн сан (*төсвийн тогтворжуулалт*)

1982 онд үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулж, мужийн өөрийн эх үүсвэрээс олох орлогыг зарцуулах хэмжээг 2.5 тэрбум доллар, мөн 1981 оны 7 -р сарын 1 -нээс хойшхи хүн амын өөрчлөлт, инфляцийн нөхөлтөөр хязгаарласан. Энэхүү хязгаар дотор гуравны нэг нь хөрөнгө оруулалтын төслүүд, зээл хэлбэрээр зарцуулагдахаар нөөцлөгдөнө. Менежмент, төсвийн албаны тооцсоноор 2007 оны санхүүгийн жилийн хувьд уг хязгаар нь ойролцоогоор 7.7 тэрбум доллар юм. 2007 оны санхүүгийн жилийн хууль тогтоох байгууллагаар батлагдсан төсөв хориг тавьсаны дараа 5.5 тэрбум доллар (*зөвхөн аливаа хязгаарлалтгүй ерөнхий сангийн орлого*) байсан нь үндсэн хуулийн дагуу зарцуулж болох хязгаараас 2.2 тэрбум доллараар доогуур хэмжээтэй байгаа юм.

Төсвийн нөөцийн санг төсвийн тогтворжилтыг хангах, өөрөөр хэлбэл нэг жилээс нөгөөд хийх зарцуулалтын хэлбэлзлийг бууруулах зорилгоор 1990 онд байгуулсан. Анх уг санг Аляскад газрын тос үйлдвэрлэгч компаниудын төлөх татварын талаар үүсгэсэн хэд хэдэн шүүхийн нэхэмжлэлийн орлогоос санхүүжүүлсэн. Богино хугацааны бэлэн мөнгөний удирдлага (*бэлэн мөнгө орж ирэх, зарцуулалт хийх хоёрын цаг хугацааны зөрүүг зохицуулах*), нийт орлогын жилээс жилд хэлбэлзэх хэмжээг тэгшитгэх зорилгоор төсвийн нөөцийн санг ашигладаг.

Жилийн төсвөөр зөвшөөрсний дагуу төсвийн нөөцийн сангаас мөнгө зээлж авдаг ба үүнийг төсвийн хэрэгцээнээс орлого давсан үед эргүүлэн төлөх ёстой. 2007 оны байдлаар төсвийн нөөцийн сангийн үлдэгдэл 8.1 тэрбум доллар байсны 4.8 турбумыг төсвийн тогтворжилтын зорилгоор зээлж авсан. 2008 онд өмнөх жилүүдэд зээлсэн мөнгийг нөхөх зорилгоор 3.6 тэрбум долларыг тус санд шилжүүлэхээр зөвшөөрсөн байна.

Эх сурвалж: Д. Жентри, 2008 оны 10 -р сар

* * *

ЧИЛИ УЛСЫН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН САН

Чили улсын төсвийн удирдлагын хоёр гол тулгуур нь эдийн засаг, нийгмийн тогтвортой байдлын сан болон дансны бүтцийн зарчим ажээ. Тус улсын гадаад валютын нөөц ДНБ -ний 14 хувийг эзэлдэг бөгөөд Засгийн газрын мэдлийн “*Эдийн засаг, нийгмийн тогтворжуулалтын сан*” нь ДНБ-ний мөн ийм хувийг эзэлдэг байна.

Тогтвортой Байдлын Сан

Уул уурхайн баялагийн орлогоос орсон их хэмжээний хадгаламжийг тогтвортой байдлын сан руу шилжүүлдэг аж. Сангийн хөрөнгийг төсвийн хомсдолтой үед эсвэл нийтийн өрийг дарах хоёр чиглэлд ашигладаг. Энэ сан нь дотоодод бус зөвхөн гадаадад хөрөнгө оруулдаг бөгөөд үүнд хоёр шалтгаан бий:

1. Чилийн эдийн засагт инфляцийг хөөрөгдөх, үнэ өсөхөөс зайлсхийх буюу уул уурхай бус салбарыг хамгаалдаг.
2. Улс төрийн дарамтанд өртөгдөхөөс сэргийлэх зэрэг болно.

Сангийн хөрөнгө оруулалтын 70% нь АНУ-ын Засгийн газрын үнэт цаасанд, бусад нь Европ, Японд явагддаг аж. Гол стратеги нь мөнгөө тогтвортой хэмжээнд байлгах буюу гэнэт хэрэг гарсан үед (*төсвийн хомсдолтой үед ч юмуу*) татан гаргаж ашиглаж байхад чиглэгддэг. Жил бүр энэ хадгаламжаас ДНБ-ийн 0.5%-тай тэнцэх хэмжээний мөнгийг Тэтгэврийн нөөцийн сан руу шилжүүлдэг. Ирээдүйд энэ нөөцнөөс оюутнуудаа гадаадад сургах тэтгэлэгт ашиглах магадалтай гэсэн бодлого яригддаг.

Төв Банкны үүрэг

Төв Банк нь туршлагатай гэдэг утгаараа Сангийн Яамны өмнөөс хадгаламжийн хэлбэрээр гадаадад хөрөнгө оруулах үйл ажиллагааг зохицуулдаг. Үйлчилгээнийхээ хөлсөнд Сангийн яамнаас 0.01%-ийн төлбөр авдаг.

Дансны Бүтцийн Зарчим

Уул уурхайн ашгийн хэлбэлзэлтэй тэмцэхийн тулд 2001 онд Чилийн Сангийн Яам дансны бүтцийн зарчмыг хэрэгжүүлж эхэлжээ. Энэхүү төсвийн шинэ тогтолцоо нь элдэв хэлбэлзлийг саармагжуулах зорилготой. Үүний зэрэгцээгээр хялбар, тодорхой, нээлттэй тогтолцоо байх шаардлагад нийцэж байна.

Төсвийн орлогын хэлбэлзэл нь дараах 3 шалтгаанаас үүдэлтэй.

1. Зэсийн үнэ өсөх тутам уул уурхайн татварын орлого өснө.
2. ДНБ хэлбэлзэх тутам уул уурхайн бус татварын орлого хэлбэлзэнэ.
3. Засгийн газрын хөрөнгийн орлого нь бас хэлбэлздэг аж.

Жил бүр “бүтцийн” орлого нь бодит зарлагыг заавал тодорхой төсвийн тэнцвэрт хүргүүлэх хэмжээгээр хязгаарладаг аж. Төсвийн дансанд анх ДНБ-ийнхээ 1%-тай тэнцэх хэмжээний мөнгө байх зорилготой байсан аж. Тиймээс Чилийн дансны илүүдэл нь хэдийгээр 8-9%-тай байсан ч гэсэн 1%-тай байсан шиг зарлага гаргадаг аж. Энэ илүүдлийг Чили улс үрэхгүй хадгалдаг юм байна. Жил бүр дансны бүтцийн хэмжээг хянаж, эдийн засгийн нөхцөлүүдтэй зохицуулж өөрчилдөг аж. Төсвийн энэхүү тогтолцоо нь Сангийн Яамны сүүлийн арван жилийн бүтээсэн хамгийн том амжилт юм. Төсвийг тогтворжуулж, таамаглал хийхэд ч илүү хялбар болгосон бөгөөд Чилийн эдийн засаг нь доройтсон үед зарлагаа багасгах шаардлагагүй, Тогтвортой байдлынхаа сангаас санхүүгийн үүсвэр авч чадсан байна.

Төсвийн хариуцлагын тухай хууль:

Чили улсын Конгрессоос 2006 онд баталсан “Төсвийн Хариуцлагын Тухай” хуулиар дараах үндсэн асуудлыг хуульчилжээ. Үүнд:

1. Заавал тэнцвэржүүлсэн орлогоор төсвийн тэнцлийг зохиож байх
2. Урт хугацаанд мөрдөх төсвийн тэнцлийн бодлогын үндсэн зорилтыг тодорхойлон тогтоож төсвийн тэнцлийг жил бүр ДНБ-ний 1 хувьтай тэнцэх ашигтай байлгах;
3. Төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлогоос давсан төсвийн цаг үеийн бодит орлогын илүүдлээс бий болж байгаа Эдийн засаг, нийгмийн тогтворжуулалтын сангийн удирдлагыг Төв банк гэрээгээр хэрэгжүүлж байх;
4. Засгийн газрын үйл ажиллагааны улмаас үүссэн санхүүгийн үр дагавартай уялдуулж Чилийн Төв банкныг дахин хөрөнгөжүүлэх;

Засгийн газрын ирээдүйн болзошгүй өглөг, өр төлбөрийн үнэлгээ-тооцоог хийж, түүнийг төсвийн тэнцэлд тусгах, энэ талаар Конгресс, олон нийтийг мэдээллээр хангаж байх асуудлыг Засгийн газар гүйцэтгэж байхаар хуульчилжээ. Төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлогоос давсан төсвийн цаг үеийн бодит орлогоос бий болж байгаа Эдийн засаг, нийгмийн тогтворжуулалтын сангийн удирдлагыг хэрхэн хэрэгжүүлэх процессыг хуульчлахдаа дараах нөхцлүүдийг тусгасан байна. Үүнд:

- Энэхүү хуульд: төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлогоос давсан төсвийн бодит орлогоос бүрдүүлдэг үндэсний мөнгөн хуримтлал болсон Засгийн газрын хөдөлшгүй мөнгөн санг (i) “Эдийн засаг, нийгмийн тогтворжуулалтын сан” буюу “Economic and Social Stabilization Fund”, (ii) “Тэтгэврийн нөөцийн сан” буюу “Pension Reserve Fund” гэсэн хоёр хэлбэрээр ангилж байгуулах. Гэхдээ тэтгэврийн нөөцийн сан нь

эхний дурдсан сан буюу эдийн засаг, нийгмийн байдлыг тогтворжуулах сангийн нэг үндсэн бүрэлдэхүүнд багтаж байдаг боловч тусдаа данс тооцоотой, тусад нь салгаж удирдлагыг хэрэгжүүлдэг, өгөөжийг нь тооцож байдаг ажээ.

- Эдийн засаг, нийгмийн тогтворжуулалтын сангийн эх үүсвэрийг тэнцвэржүүлж тооцсон төсвийн төлөвлөгөөт орлогоос давсан төсвийн бодит бүх илүүдэл орлого ба төсвийн ашиг, уг сангийн үйл ажиллагаа, тухайлбал уг эх үүсвэрээр олон улсын санхүүгийн зах зээлд санхүүгийн хөрөнгө оруулалт хийсэн үйл ажиллагаанаас олсон нэмэлт орлогоос бүрдүүлэх.

Энэхүү сангаас зарлага гаргах зориулалт нь:

1. зөвхөн эдийн засгийн хүндрэл үүсэх, гадаад зах зээлийн үнийн хэлбэлзлээс шалтгаалж төсвийн төлөвлөгөөт бус алдагдал бий болсон гарцаагүй байдалд хүрвэл түүнээс үүдэлтэй төсвийн алдагдлыг нөхөх.
2. Улсын болзошгүй өглөг, өр төлбөрийг бууруулах зориулалтаар төлбөр хийх
3. Тэтгэврийн сангийн зузаатгалыг ДНБ-ний тодорхой хувиар тооцож хийх.

Харин тэтгэврийн нөөцийн сангийн эх үүсвэрийг Эдийн засаг, нийгмийн тогтворжуулалтын сангаас, эсхүл уг сангийн хөрөнгө хүрэлцээгүй бол төсөвт тусгах замаар төсвийн санхүүжилтийн хэлбэрээр, эсхүл Төв банкнаас Засгийн газар зээл авах байдлаар жил бүр наад зах нь ДНБ-ний 0.2 хувьтай тэнцэх хэмжээгээр тооцож уг санд мөнгөн хуримтлалын зузаатгал хийж байхаар хуульчилжээ. Энэхүү сангийн гол зориулалт нь тэтгэврийн санг бүрэн мөнгөжүүлэх, Засгийн газраас тэтгэврийн доод хэмжээг тогтоож түүнийг хангах урт, дунд хугацааны зорилтыг хэрэгжүүлэхэд хүрэлцэхүйц сангийн эх үүсвэрийг бодит мөнгөн хэлбэрээр хуримтлуулан бий болгох зорилготой ажээ.

Бодит байдлаар тэтгэврийн нөөцийн санд жил бүр ДНБ-ний 0.5 хувьтай тэнцэх хүртэл хэмжээний зузаатгал хийж байгаа бөгөөд одоо энэ сангийн үлдэгдэл 4.3 тэрбум доллартай тэнцэж байгаа ажээ. Тэтгэврийн талаар явуулах Засгийн газрын урт хугацааны бодлогын тооцоогоор үзэхэд энэхүү сангийн үнэмлэхүй дүнг 35 тэрбум долларт хүрсэн нөхцөлд тэтгэврийн нөөцийн санд улсаас жил бүр оруулдаг дээрх зузаатгалын шимтгэлийг зогсоох ажээ. Учир нь тэтгэврийн сангийн нөөц хөрөнгийн хэмжээ 35 тэрбум долларт хүрсэн тохиолдолд Засгийн газар тэтгэврийн талаар явуулах зохистой бодлого, улсын эдийн засагт нийцсэн тэтгэврийн түвшинг тогтооход уг сан хангалттай гэж үзэж байгаа юм байна.

Дээрх сангийн үйл ажиллагаа, эрсдлийн удирдлага, өгөөжийг нэмэгдүүлэх талаар Засгийн газар нь Чилийн Төв банктай гэрээ байгуулж ажилладаг бөгөөд энэхүү санг бүхэлд нь Төв банкинд Засгийн газрын нэрийн тусгай дансанд байршуулдаг. Төв банк нь тус сангийн хөрөнгийг олон улсын санхүүгийн зах зээлд байршуулж нэмэлт мөнгөн хөрөнгө босгох, эрсдлээс хамгаалах ажиллагааг гэрээгээр гүйцэтгэдэг байна.

Өнөөгийн байдлаар энэ хоёр сангийн хөрөнгийн 66.5 хувийг АНУ, Герман, Францын Засгийн газрын бонд болон Европын банкны буцааж худалдан авах нөхцөлтэй богино хугацааны үнэт цаас худалдан авах, 30 хувийг олон улсын мөнгөний зах зээл дээр, үлдэх 3.5 орчим хувийг инфляцийг индексжүүлж тооцсон тухайн орны Засгийн газрын үнэт цаас авах хэлбэрээр байршуулдаг байна. Ийм арга замаар уг санг арвижуулах, хөрвөлтийн бэлэн байдлыг хангаж, эрсдлээс хамгаалах, ийнхүү хөрөнгийг гадаад зах зээлд байршуулах замаар дотоодын эдийн засагт мөнгө шингээж чадах зохистой байдлыг хангаж байдаг ажээ.

Ингэхдээ тэрхүү сангийн хөрөнгийг байршуулах гадаад валютын сагсыг тогтоох ажиллагааг тодорхой судалгааны дагуу явуулдаг байна. Үүний дагуу ам. доллар, паунд стерлинг, иен,

еврогаар уг сангийн хөрөнгөөс ямар харьцаагаар хадгалуулах, байршуулах стратеги боловсруулж хэрэгжүүлдэг байна. Сангийн нийт хөрөнгийн багцыг валютын сагсаар ангилж үзвэл 45-55 хувийг америк долларт, 35-45 орчим хувийг евро -д, 5-15 хувийг Японы иенд багцлан байршуулдаг жишиг тогтоожээ. Эдгээр төрлийн валютаар сангийн хөрөнгө гадаад зах зээлд байршуулах шалгуурыг валют бүрээр, мөн байршуулах орон зай ба сангийн үйлчилгээ- менежментийг хийх этгээдээс хангах шалгуурыг Хөрөнгө оруулалтын хороогоор хэлэлцэн тогтоож мөрддөг байна.

Эх сурвалж: МУ -ын Сангийн яам, Чили улсад туршлага судалсан ажлын хэсэг.
2009.10.12

НОРВЕГИ УЛСЫН ТӨРИЙН ТЭТГЭВРИЙН САН

Норвегийн төрийн тэтгэврийн сан нь Норвегийн Засгийн газрын эзэмшдэг хоёр тусдаа Үндэсний баялгийн сан */Sovereign Wealth Fund/* болох Төрийн тэтгэврийн сан-Глобал /*өмнө нь Төрийн нефтийн сан гэдэг байсан*/, Төрийн тэтгэврийн сан-Норвег /*өмнө нь Үндэсний даатгалын схемийн сан гэдэг байсан*/ хоёроос бүрддэг.

Төрийн тэтгэврийн сан - Глобал нь Норвегийн газрын тосны орлогын ашгийн илүүдлээс бүтсэн хадгаламжийн сан юм. Сангийн нэрийг 2006 онд Норвегийн газрын тосны сан гэж байсныг өөрчилсөн. 2007 оны 7 сарын байдлаар, уг сан нь Европт хамгийн том, дэлхийд 4 дэх том тэтгэврийн сан болсон байв. Үнэн хэрэгтээ энэ нь газрын тосны ашгаас эх үүсвэртэй тул цэвэр тэтгэврийн сан ч биш, бас тэтгэврийн хандив ч биш. 2009 оны 6-р сарын 30-ны байдлаар, 395 тэрбум долларын үнэлгээтэй уг сан нь дэлхийн хувьцаат хөрөнгийн зах зээлийн 0.77%-ийг эзэлж, европын хөрөнгийн биржийн зах зээлийг 1.25%-иар тэргүүлж байна.

1990 онд анх байгуулагдсан Газрын тосны сангийн зорилго нь компаниудын татвар, мөн хайгуулын тусгай зөвшөөрөл болон төрийн шууд санхүүжилтийн хүү, төрийн өмчит StatoilHydro компаний ногдол ашгаас үндсэндээ бүрдсэн Норвегийн газрын тосны салбарын илүүдэл их хэмжээний орлогын зарим хэсгийг хөрөнгө оруулахад чиглэгдэж байв. Газрын тосны орлого нь одоо оргил үедээ байгаа бөгөөд ойрын 10 жилд буурах хандлагатай байна.

Тус санг Норвегийн Төв банкны харъяа Norges Bank Investment Management (NBIM) компани Сангийн яамны нэрийн өмнөөс удирддаг. Европын хамгийн том тэтгэврийн сан болохын хувьд хэмжээгээрээ АНУ-ын хамгийн том төрийн тэтгэврийн сан болох Калифорнийн төрийн албан хаагчийн тэтгэврийн сантай дүйцэж очино. NBIM-н үзэж байгаагаар, сангийн хөрөнгө 2009 оны сүүл гэхэд 463 тэрбум доллар болох ба 2014 он гэхэд 791 тэрбум болох төлөвтэй. 1998 оноос эхлэн сангийн хөрөнгийн 40% хүртэлхийг олон улсын хөрөнгийн биржийн зах зээлд байршуулахыг зөвшөөрдөг болжээ. 2007 онд Сангийн яам 60% хүртэл хөрөнгө оруулахаар шийдвэрлэсэн байна. Энэ төвшинд 2009 оны 8-р сард хүрчээ.

Хүн амын тоондоо харьцуулахад /2006 онд 4.7сая/ сангийн хөрөнгө харьцангуй их байгаагийн улмаас сүүлийн үед Газрын тосны санг тойрсон ширүүн улстөрийн мэтгэлцээн өрнөсөн байна. Гол 3 сэдвийг нь авч үзвэл:

- Газрын тосны орлогын ихэнхийг ирээдүйд зориулж хадгалж байхаар улсын төсөвт оруулъя. Мэтгэлцээний асуудал нь, засгийн газрын зардлыг нэмэгдүүлэхэд ямар төвшинд инфляцийг нэмэгдүүлэх вэ, гэдэгт оршино.
- Өндөр агууламжтай илэрц /2008 онд ойролцоогоор 60%/ гэдэг нь баталгаатай биш, иймээс эрсдэлтэй, харин хувьцааны зах зээл санхүүгийн хувьд илүү

найдвартай гэж байхад нөгөө хэсэг нь өндөр ялгаварлалт, маш урт хугацааны хөрөнгө оруулалт нь эрсдлийг үгүй хийж харин ч хувьцааны зах зээлд бага хувийн ашиг олж улс их хэмжээний мөнгө алдах болно гэж үзэж байна.

- Сангийн хөрөнгө оруулалтын бодлого ёсзүйтэй байх ёстой.

Газрын тосны сангийн хөрөнгө оруулалтын бодлогын маргаанаас үүдээд зэвсэг, тамхины бизнес зэрэг хэд хэдэн компанид хөрөнгө оруулсан болохыг тогтоосон. Ингээд 2004 онд хуульчилсанаар Газрын тосны сангийн ёсзүйн зөвлөлдөх зөвлөлийг байгуулжээ. Энэ үеэс эхлэн АНУ, Англи, Израйль, Итали, Өмнөд солонгос зэрэг улсын олон компаниас хөрөнгөө татаж авсан байна.

Төрийн тэтгэврийн сан-Норвег нь хуулийн дагуу 1967 онд байгуулагдсан. 2006 онд Газрын тосны сангийн нэгэн адил нэрийг нь сольсон. Энэ санг тусдаа удирдах зөвлөл, тусдаа төрийн байгууллага үргэлжлүүлэн удирдаж байна. Сангийн хөрөнгө 2006 оны эцсийн байдлаар, NOK106.9сая буюу 17.8сая доллар. Глобал сангаас өөрөөр энэ сангийн хөрөнгийг зөвхөн дотоодын хувьцаанд хөрөнгө оруулахыг зөвшөөрдөг. Иймээс тус сан нь Норвегийн олон том компаниудын гол хувьцаа эзэмшигч нь байдаг.

* * *

2. КАЗАХСТАН УЛСЫН ҮНДЭСНИЙ САН

Сангийн зорилго, зорилтууд

Үндэсний сангийн гол зорилго нь улсын төсвийн дэлхийн зах зээлийн үнэ, ханшны өөрчлөлтөөс хамаарах хамаарлыг багасгах буюу тогтворжуулах үүрэг, байгалийн баялгын ашиг, орлогоос ирээдүйн үеийнхэндээ зориулан хуримтлуулах хадгаламжийн үүрэг юм. Үндэсний сангийн гол зорилтууд нь эдийн засгаас гадаад валютын (*нефтедоллар*) илүүдлийг шахан гаргаж, үндэсний валютад үзүүлэх дарамтыг багасган, инфляцийг зохих түвшинд барьж, макроэдийн засгийг тогтворжуулах мөн байгалийн баялгын ашиглалтыг оновчтой зохицуулах явдал болно.

Сангийн орлого

2005 онд Казахстаны Ерөнхийлөгчийн Зарилгаар батлагдсан “Үндэсний сангийн хөрөнгө, орлогыг хуримтлуулах, ашиглах үзэл баримтлал”-д Үндэсний сангийн хуримтлалын дараах эх үүсвэрүүдийг заасан байна. Үүнд:

- Нефтийн салбарын шууд татварууд (*орон нутгийн төсөвт оруулахаас бусад*) болох салбарын ашгийн татвар, нөөц ашигласны төлбөр, үнийн өсөлтийн албан татвар, бүтээгдэхүүн хуваах хувийн төлбөр, байгалийн хий, түүхий нефтийн экспортын татвар, ашиглах эрхийн борлуулалтын орлого мөн түүнчлэн нефтийн салбарын байгууллагуудаас орох шууд татварууд (*орон нутгийн төсөвт оруулахаас бусад*) болох байгууллагын ашгийн татвар, нөөц ашигласны төлбөр, үнийн өсөлтийн албан татвар, бүтээгдэхүүн хуваах хувийн төлбөр, байгалийн хий, түүхий нефтийн экспортын татвар, газрын хэвлий ашигласны нэмэлт төлбөр, ашиглах эрхийн борлуулалтын орлого болон Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын татварын хууль тогтоомжийн дагуу төлж буй бусад татварын орлого
- Хөдөө аж ахуйн зориулалттай газрыг худалдан борлуулсны төлбөрийн орлого
- Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын татварын хууль тогтоомжоор хориглоогүй бусад татвар, орлого

Сангийн хөрөнгийн ашиглалт

Үндэсний сангийн хөрөнгийг дараах зорилгоор ашиглана. Үүнд:

- Дэлхий зах зээл дээр нефтийн үнэ унасан нөхцөлд төсвийн алдагдлыг нөхөх, ингэхдээ төсөвт шилжүүлж буй шилжүүлгийг (*трансферт*) албан ёсны буюу баталгаат шилжүүлэг, зорилтот шилжүүлэг гэж хуваадаг. Албан ёсны шилжүүлгийг төсвийн алдагдлыг нөхөх зорилгоор ашигладаг бол харин зорилтот шилжүүлгийн зорилго, ашиглалтыг Казахстаны Ерөнхийлөгч тодорхойлдог байна.
- Сангийн удирдлага, хөндлөнгийн аудит хийлгэхтэй холбоотой зардлыг санхүүжүүлэх зэрэг болно.

Сангийн хөрөнгийн удирдлага

Тус сангийн хөрөнгийг удирдах итгэмжлэгдсэн байгууллага нь Казахстан улсын Төв банк юм. Үндэсний сангийн хөрөнгө оруулалтын бодлогын үндсэн зорилго нь:

- Үндэсний сангийн хөрөнгийг хадгалах
- Үндэсний сангийн активын хөрвөх чадварыг зохих түвшинд барих
- Үндэсний сангийн активын ашиг, орлогыг удаан хугацааны туршид эрсдэл багатайгаар нэмэгдүүлэх явдал юм.

Үндэсний сангийн хөрөнгө нь тогтворжуулалтын хэсэг, хадгаламжийн хэсэг гэж хоёр хуваагддаг ба хадгаламжийн хэсгийг хөрөнгө оруулалтын зориулалтаар ашигладаг. Ингэхдээ хадгаламжийн хэсгийн хөрөнгийн 75 хувийг орлого нь тодорхой үнэт цаасны, 25 хувийг хувьцааны хөрөнгө оруулалтанд оруулдаг. Хөрөнгө оруулалтыг зөвхөн гадаадын хөрөнгийн зах зээл дээр, гадаад валютаар байршуулдаг. Өөрөөр хэлбэл, хөрөнгө оруулалтын төрөл бүрийн, нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн хөрөнгийн зах зээлийн хэрэгслүүдэд өндөр хөгжилтэй улсуудын зах зээл дээр байршуулдаг байна. Тухайлбал, Казахстаны Үндэсний сангийн активын гадаад удирдлагыг дэлхийн томоохон банкууд болох – Citibank, Deutsche Bank, ABN Amro зэрэг олон хүчирхэг банкууд гүйцэтгэдэг болно.

* * *

Дүгнэлт

Бид дэлхийн уул уурхайн баялагаас бүрдэж буй сангуудын үйл ажиллагааг судлах явцдаа доорх дүгнэлтэд хүрлээ. Үүнд:

- Уул уурхайгаас олсон илүүдэл орлогоо төрийн мэдлийн санд төвлөрүүлж хуримтлал бий болгох, энэ хөрөнгөөр олон улсын мөнгөний зах зээлд эргэлтэд оруулан дахин нэмэлт орлого олж буй нь тухайн улсуудад мөнгө илүүдээд, эсхүл бүтээн байгуулалт хөгжлийн дээд зэрэгт хүрсэн хэрэг огт биш юм. Учир нь байгалийн баялгаас олж байгаа мөнгөний нөөц нэг талдаа үйлдвэрлэсэн эцсийн бүтээгдэхүүн, хэрэглэхэд бэлэн болсон эцсийн бүтээгдэхүүнээр баталгаажаагүй учраас гэнэт олсон “олз” маягтай зүйл.
- Тиймээс түүнийг эдийн засгийн шингээх чадвараас хэтрүүлж гүйлгээнд гаргавал инфляци хөөрөгдөх, ямар ч хамаагүй үнэ хаялцаж импортын үнийг хөөрөгдөх, үнийн өсөлтийн өрсөлдөөн үүсэх зэргээр эдийн засагт тогтворгүй байдал үүсч болно. Үүнээс болгоомжилж эдийн засгийн тогтвортой түвшинг хангах, тэнцвэрийг хадгалах зорилгоор уг мөнгөн хуримтлалыг зугуухан гүйлгээнд гаргадаг байна.
- Ихэнх улс дотоод зах зээлд уг мөнгөн хөрөнгийг байршуулахаас татгалзаж / *улс төрийн нөлөөлөл, ашиг сонирхлын зөрчилөөс хамгаалж*/ гадаад зах зээл

дээр Төв банкууд нь эрсдлийн удирдлагаар хангаж ажилладаг. Үүний үр дүнд энэхүү орлого тогтвортой хадгалагдан өсч хожим учирч болох гэнэтийн хямрал, бэрхшээлээс тухайн улс орноо хамгаалах найдвартай эх үүсвэр болдог байна.

- Сангийн хөрөнгө нь ард түмний өмч учир баялгаас орох орлого хэрхэн зарцуулагдаж байгааг баялгийн эзэн болсон ард түмэн мэдэх боломжийг бүрдүүлж, ил тод байдлыг хангах, сангийн ирээдүйн орлогын тооцоолсон өнөөгийн үнэ цэнэ зэрэг мэдээллийг хуулиар заавал ил тод тайлагнадаг байхаар зохицуулдаг байна.
- Сангийн хөрөнгийг зориулалтын дагуу ашиглаж буй эсэхэд хяналт тавих боломжийг төр засаг, иргэний нийгэм, хувийн хэвшил, иргэдэд олгож, төсвийн гадуур хяналтгүй зарцуулахаас сэргийлэх буюу хяналт тавих эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх нь зайлшгүй байдаг ажээ.

* * *

Ашигласан эх сурвалж

1. “Уул уурхайн салбарын бодлогын зарим асуудлууд”. ННФ, 2009 он.
2. Natural Resource Funds/Stabilization Funds: International Experience. Mauricio Villafuerte. 2009 он
3. Аляскийн байнгын сангийн тойм. www.apfc.org
4. [www.national fund.kz](http://www.nationalfund.kz)
5. www.minfin.ru
6. www.miningtopnews.com
7. www.regjeringen.no
8. Норвегийн төрийн тэтгэврийн сан-Government Pension Fund of Norway
http://en.wikipedia.org/wiki/The_Government_Pension_Fund_of_Norway

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН